

KATALIKIŠKŲJŲ GIMNAZIJŲ VEIKLA TELŠIŲ VYSKUPIJOJE 1918–1940 M.

Vaineta Juškienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje, remiantis archyvinės medžiagos analize, pristatoma Telšių vyskupijos katalikiškųjų gimnazijų veikla 1918–1940 m. Apžvelgiamas katalikiškųjų gimnazijų steigimas atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, gimnazijų tinklo Telšių vyskupijoje plėtra, analizuojami šį procesą skatinę ar stabdę veiksniai. Nagrinėjama ugdomosios veiklos plėtotė formaliojo ugdymo turinio aspektu, auklėjamosios nuostatos ir metodai. Pristatomi ugdytojų kontingento ypatumai išsilavinimo ir tautybės aspektais. Analizuojami moksleivių akademiniai, socialiniai bruožai. Katalikiškosios gimnazijos aptariamos kaip krašto kultūrinės-educacinės veiklos židiniai. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: katalikiškosios gimnazijos, Telšių vyskupija, ugdymas.

Abstract

On the basis of analyzed archival materials the article introduces to activity of Catholic gymnasiums in Telšiai diocese in the period of 1918–1940. It reviews their foundation related circumstances after restoration of independence in Lithuania and dynamics in development of their network in above diocese. It also analyzes factors that were stimulating and impeding the process. The article analyzes development of educative activity from the viewpoint of content in formal upbringing, methods and approaches of education. It introduces to peculiarities in the contingent of educators from the viewpoint of education and nationality, analyzes academic and social features of learners. Catholic gymnasiums are treated as a nursery for national cultural-educational activity.

KEY WORDS: Catholic gymnasiums, Telšiai diocese, upbringing.

Įvadas

Katalikiškasis ugdymas Lietuvos švietimo istorijos kontekste užima išskirtinę vietą: su juo glaudžiai susijusi mūsų šalies institucinio ugdymo genezė ir plėtra. Katalikiškosios mokyklos Lietuvoje pasižymėjo kaip kultūrinės ir visuomeninės veiklos židiniai, nors ne kartą išgyveno okupacinių režimų nulemtus naikinimo laikotarpius. Glaudžiai susijusios su Bažnyčios veikla, jos ne kartą buvo raštingumo, tautiškumo, krikščioniškųjų bei kultūros vertybių išsaugojimo ir puoselėjimo židiniai, ypač tautos išsivadavimo ir Nepriklausomybės įtvirtinimo laikotarpiais. Šios ugdymo įstaigos, atlikusios svarbų vaidmenį formaliojo ir neformaliojo ugdymo srityse, aktyviai veikė ir 1918–1940 m. Telšių vyskupijoje. Šiuo laikotarpiu

reikšmingą vietą Lietuvos švietimo sistemoje užėmė katalikiškosios gimnazijos. Minėtos ugdymo institucijos, pavaldžios vienuolijoms arba katalikiškoms švietimo draugijoms, teikė ne tik europinio lygio išsilavinimą, bet atliko svarbų vaidmenį ir visuomenės kultūriniam bei dvasiniam gyvenime.

Straipsnio tikslas – pristatyti katalikiškųjų gimnazijų veiklą Telšių vyskupijoje 1918–1940 m.

Tyrimo objektas – Telšių vyskupijos katalikiškosios gimnazijos steigimo aplinkybių, ugdymo turinio ir ugdymo proceso dalyvių aspektais.

Pagrindinis 1918–1940 m. Telšių vyskupijos katalikiškųjų gimnazijų veiklos tyrimui būtinų duomenų rinkimo metodas – archyvinės medžiagos analizė.

Atsižvelgiant į tiriamų mokyklų specifiką, esminiu katalikiškųjų gimnazijų tyrimo imties atrankos kriterijumi laikytas konfesionalumas, t. y. Katalikų Bažnyčios pripažinimas, kad ugdymo įstaiga yra katalikiška. Mokyklų katalikiškumas deklaruotas oficialiame Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchų pranešime. Katalikiškosiomis čia pripažintos mokyklos, kurioms vadovauja vienuolijos arba katalikiškosios švietimo draugijos („Žiburio“, „Saulės“) (Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupas ir vyskupai visiems Lietuvos katalikams, 1928). Atsižvelgiant į geografinį kriterijų, atrinktos Telšių vyskupijoje veikusios mokyklos. Taikant chronologijos kriterijų, iš visų vienuolijoms ir katalikiškosioms švietimo draugijoms priklausiusių gimnazijų tyrimui atrinktos tos, kurioms 1918–1940 m. laikotarpiu suteiktas gimnazijos statusas.

1. Katalikiškųjų gimnazijų steigimas atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę

Istoriniai duomenys rodo, kad pradiniam Nepriklausomos valstybės kūrimosi etape ypač iniciatyvios buvo visuomeninės organizacijos. 1918–1919 m. daugiausia katalikiškųjų gimnazijų ir progimnazijų Lietuvoje įsteigė „Saulės“ ir „Žiburio“ katalikiškosios švietimo draugijos. Katalikiškųjų organizacijų, kaip ugdymo institucijų, tinklo plėtos lyderių vaidmenį pabrėžia ir kitų Lietuvos mokyklų tipų (pradinių, vidurinių ir kt.) istorijos tyrėjai (Pupšys, 1995; Motuzas, 1995; Kaubrys, 2000). Per pirmąjį Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį katalikiškųjų švietimo draugijų steigiamos gimnazijos ir progimnazijos dominavo visų analogiškų Lietuvos mokyklų kontekste (Švietimo ministerijos darbų apžvalga 1918–1920, 1920). Kai kurias iš draugijos mokyklų jau 1919 m. perėmė Švietimo ministerija, t. y. jos tapo valstybinėmis (Švietimo ministerijos darbų apžvalga, 1918–1920 m.). Šiuos procesus tyrusių mokslininkų teigimu, šio laikotarpio privačių gimnazijų ir progimnazijų suvalstybinimo iniciatyva dar kilo ne iš

ministerijos, bet iš pačių draugijų ar mokyklų: joms plečiantis reikėjo vis daugiau lėšų, kurių jų laikytojai neturėjo, todėl mokyklų suvalstybinimas buvo vienintelė išeitis galimybė (Motuzas, 1995). Vis dėlto didžioji dalis išlikusių katalikiškųjų švietimo draugijų progimnazijų pamažu plėtėsi ir reorganizuotos į gimnazijas.

Lietuvos valstybės Konstitucija Bažnyčiai ir kitoms tolygioms tikybos organizacijoms suteikė auklėjamųjų įstaigų ir mokyklų steigimo teisę (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1938, § 39, § 84). Pasinaudojusios šia galimybe, didžioji dalis tuo metu Lietuvoje veiklą atkūrusių vienuolių įkūrė savo mokyklas. Daugelis vienuolynų įsteigtų ir laikomų mokyklų netrukus pasiekė gimnazijos statusą. Edukacinio darbo apimtis rodo, kad ugdomuosius tikslus keliantys ordinų ir kongregacijų konstitucijų straipsniai nebuvo vien formalios deklaracijos – mokykloms skirtas didelis dėmesys ir reikiamos lėšos. Dauguma atidarytų mokyklų buvo priaugančios, t. y. mokslas pradėtas tik pirmose klasėse. Steigiamos naujos katalikiškos vienuolių ugdymo įstaigos į gimnazijas reorganizuotos laipsniškai, tačiau šį statusą pasiekė ne visos mokyklos.

1930 m. įsteigta Plungės tėvų kapucinų progimnazija, kuri gimnazijos statusą gavo 1933 10 05, tačiau 1934 03 27 šios teisės buvo atšauktos, o 1936 m. dėl lėšų stygiaus ordinas mokyklą uždarė.

Kretingoje nuo 1932 m. veikė vienuolių pranciškonų mokykla, kuri 1933 m. Švietimo ministerijos leidimu reorganizuota į gimnaziją (Kretingos Pranciškonų ordino gimnazijos 1935 m. metinė apyskaita, 1936).

Įvairiais 1918–1940 m. laikotarpiu tarpniais Telšių vyskupijoje veikė penkios katalikiškosios gimnazijos:

- Telšių „Saulės“ (Švietimo ministerijos darbų apžvalga 1918–1920, 1920);
- Plungės „Saulės“ (vėliau – Tėvų kapucinų) (Švietimo ministerijos įstaigų 1925 metų apyskaita, 1925);
- Kražių „Žiburio“ (Švietimo ministerijos įstaigų 1925 metų apyskaita, 1925; Švietimo ministerijos 1930 V. D. metų veikimo apyskaita, 1931–1932; Švietimo ministerijos 1935 m. veikimo apyskaita, 1936);
- Švėkšnos „Saulės“ (Švietimo ministerijos 1930 V. D. metų veikimo apyskaita, 1931–1932; Švietimo ministerijos 1935 m. veikimo apyskaita, 1936);
- Kretingos pranciškonų (Švietimo ministerijos 1935 m. veikimo apyskaita, 1936).

Deja, iki 1940 m. išliko tik dvi gimnazijos – Švėkšnos „Saulės“ ir Kretingos pranciškonų (Statistinės žinios apie Lietuvos gimnazijų ir progimnazijų skaičių, vadovybę, tautinį pasiskirstymą, 1939/40).

Pagal „Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymo“ 53 ir 54 paragrafus, visoms privačioms mokykloms, kurios dirbo pagal Švietimo ministerijos

nustatytus mokymo planus ir programas bei atitiko keliamus reikalavimus, buvo suteikiamos valstybinių mokyklų mokytojų, tarnautojų ir mokinių teisės. Katalikiškų konfesinių mokyklų statusas įtvirtintas Lietuvos Respublikos ir Šv. Sosto Konkordate (1927): „Visos mokyklos, kurios yra tiesioginėje Vyskupo žinioje ir prisitaiko prie Švietimo Ministerijos programos, diplomų įvertinimo atžvilgiu bus prilygintos į Valstybines mokyklas“ (Lietuvos Novelos, 1935, § XIII. 5).

Dar 1926 m. švietimo ministro įsakymais valdžios mokyklų teisės suteiktos Plungės „Saulės“ gimnazijai, Kražių „Žiburio“ gimnazijai (Švietimo ministerio įsakymai, 1926), 1929 m. – Švėkšnos „Saulės“ gimnazijai (Švietimo ministerio įsakymas, 1929), 1933 m. – Kretingos pranciškonų ordino gimnazijai (Švietimo ministerio įsakymas, 1933). Minėtuose dokumentuose oficialiai deklaruota, kad visos šios mokyklos „savo tipu, vieta ir mokslo pastatymu tinka į bendrą Lietuvos mokyklų tinklą, mokslo kursas jose išeinamas Švietimo Ministerijos nustatytu planu ir programa. Dėl to (...) visų tų mokyklų mokytojams ir tarnautojams suteikiamos valdžios mokyklų mokytojų ir tarnautojų teisės, o jų mokiniams – valdžios mokyklų mokinių teisės“ (Lietuvos Novelos, 1935).

Tais pačiais (1926-aisiais) metais vykusioje lietuvių katalikų darbuotojų konferencijoje iškelta katalikiškųjų mokyklų trūkumo problema. Prof. S. Šalkauskis teigė, kad „Lietuvoje katalikiškųjų mokyklų yra daug mažiau, negu reikėtų, žiūrint katalikų mokinių skaičiaus“ (Katalikų mokyklų klausimu, 1927, p. 69). Svarstydamas tą pačią problemą, prof. K. Pakštas pabrėžė, kad „nė viena valstybinė gimnazija nėra katalikiška“ dėl šiose mokyklose dirbančių ugdytojų pasaulėžiūros nevienalytiškumo, o kartais net ir atviro priešiško katalikų Bažnyčios mokslui (Katalikų mokyklų klausimu, 1927, p. 69). Problemą siūlyta spręsti perskirstant mokykloms skiriamas lėšas, valstybės piliečių katalikų surinktus švietimo reikalų mokesčius investuojant į katalikiškųjų mokyklų kūrimą ir stiprinimą. Tačiau valstybės politikų nuostatos katalikiškojo ugdymo aspektu nebuvo vieningos. Katalikiškųjų gimnazijų tinklo plėtros dinamika pakito trečiojo dešimtmečio pabaigoje – ketvirtojo pradžioje, kai prasidėjo gimnazijų valstybinimo etapas. Katalikų Bažnyčia ir katalikiškosios pakraipos inteligentija stengėsi puoselėti autonomišką mokyklų tinklą, o oficialioji švietimo politika pamažu kryo į Katalikų Bažnyčios suvaržymą arba visišką išstūmimą iš ugdymo sistemos: nutraukta arba sumažinta valstybės finansinė parama katalikiškoms „Saulės“ ir „Žiburio“ gimnazijoms, dalis jų suvalstybinta.

Katalikų Bažnyčios atstovai oponavo tokiai politikai. 1929 m. gruodžio 12–14 d. vykusiam Lietuvos vyskupų pasitarime išreikštas nepasitenkinimas dėl veiksmų, kurie nukreipti prieš katalikiškąsias mokyklas, ypač piktingasi mokyklų suvalstybinimo faktų. Katalikų veikimo centro konferencijos rezoliucijose (1930 m. spalio 8–10 d.) numatytas kreipimasis į Vyriausybę

prašant, kad ji katalikiškosioms organizacijoms gražintų suvalstybtas jų gimnazijas, esamas išlaikytų ir leistų steigti naujas, duodama joms pašalpas, adekvačias valstybinėms bei tautinių mažumų gimnazijoms (Katalikų veikimo centro konferencijos (...), 1930). Tačiau šias pretenzijas Švietimo ministerija atmetė (Švietimo ministro K. Šakenio 1930 sausio 8 d. pranešimas arkivyskupui metropolitui J. Skvireckui, 1930). Iki 1940 m. nesuvalstybinta Telšių vyskupijoje išliko tik viena iš katalikiškųjų švietimo draugijų gimnazijų – Švėkšnos „Saulės“ gimnazija.

Šios ugdymo įstaigos priklausė *privatinių* mokyklų kategorijai. Materialiai jos buvo išlaikomos mokyklą įkūrusios organizacijos lėšomis, tačiau gaudavo pašalpų ir iš Švietimo ministerijos. Pastaroji galimybė buvo įteisinta Lietuvos Valstybės Konstitucijoje: „Privatinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės Išdžo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka, oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922, § 82; 1928, § 83).

Archyvuose išlikusių mokyklų apyskaitų duomenų analizė rodo, kad vienuolijoms priklausiusios gimnazijos didžiąja dalimi buvo išlaikomos vienuolynų lėšomis, o šių mokyklų mokytojams algos mokamos iš Švietimo ministerijos skiriamos pašalpos. Toks finansinis savarankiškumas leido mokykloms iš dalies atsiriboti nuo neigiamos socialinių reiškinių (ekonomikos nestabilumas, švietimo sistemos administravimas, standartizavimas) įtakos, kuri buvo pastebima kitose švietimo institucijose. Šios gimnazijos valstybinio švietimo sistemoje santykinai buvo autonomiškos.

Didžioji dalis mokyklinių pastatų ir ugdymo institucijoms būtina įranga įgyta pačių vienuolijų arba gimnaziją išlaikančių katalikiškųjų organizacijų lėšomis. Pirmasis ir pagrindinis gimnazijų steigėjų rūpestis buvo ugdymo aplinkai ir priemonėms būtinų lėšų paieška. Gimnazijų veiklos pradžioje ugdymo sąlygos nebuvo labai palankios, todėl ieškota būdų ir privačių iniciatyvų, kaip ją pagerinti. Pavyzdžiui, Kretingoje subrandinta gimnazijos idėja iš esmės įgyvendinta tik pačių Pranciškonų ordino narių dėka. Tėvas Augustinas Dirvelė dėl Šv. Antano kolegijos rūmų ir privačios katalikų gimnazijos įkūrimo vyko pas popiežių, dvasininkai kreipėsi į Amerikos lietuvius ir Lietuvos tikinčiuosius, prašydami aukoti šios gimnazijos statyboms. Tų pastangų dėka statybos pradėtos 1932 m., o nuo 1933 m. rudens jau veikė 6 klasės. Praėjus keletui metų nuo gimnazijos įsteigimo apie ugdymo patalpas jau taip rašoma: „Gimnazijai pavesti nauji, gražūs, tyčia išmūryti 3-jų aukštų rūmai“ (Kretingos Pranciškonų ordino gimnazijos 1935 m. metinė apyskaita, 1936, L. 1).

Analogiškos švietimo draugijų katalikiškosios gimnazijos buvo įsikūrusios „Saulės“ ir „Žiburio“ švietimo draugijų patalpose. Patalpas įrengti ir išlaikyti padėjo vietinės Katalikų Bažnyčios bendruomenės.

Svarbi ugdymo aplinkos dalis buvo prie daugelio gimnazijų veikę bendrabučiai, kuriuose gyveno dalis gimnazistų. Gimnazijų vadovybė siekė juose apgyvendinti kuo daugiau ugdytinių. Vienuolių gimnazijų veiklos pradžioje bendrabučiuose gyveno beveik visi moksleiviai, tačiau didėjant gimnazistų skaičiui, šią nuostatą įgyvendinti buvo sunkiau. Švietimo draugijų gimnazijoms įrengti ir išlaikyti bendrabučius buvo sunkiau dėl prastesnės ekonominės padėties, pvz., Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos bendrabutis buvo įrengtas parapijos namuose ir išlaikomas vietos klebono (Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos 1936 m. apyskaita, 1937).

Ir gimnazijų klasėse, ir bendrabučių interjere vyravo evangelines ir tautines vertybes liudijanti aplinka, išreikšta tradiciniais meno dirbiniais, fotografijomis, religiniais simboliais. Šiose patalpose buvo įrengtos koplyčios, kuriose vykdavo privalomos rytinės ir vakarinės pamaldos, šventosios Mišios, adoracijos ir kitos religinės praktikos ugdytiniams ir pedagogams (Kretingos Pranciškonų ordino gimnazijos 1935 m. metinė apyskaita, 1936). Pranciškonų gimnazijos vadovybė rūpinosi savo akademinės bendruomenės narių užimtumu ir ne pamokų metu: mokyklos ugdytiniai ilsėdavosi Giruliuose ir Nemunaityje. Juose integruotai vyko gimnazijos bendruomenės rekreacijai ir dvasiniam tobulėjimui skirti renginiai.

Gimnazijų laikojuų suinteresuotumas ir aktyvios rėmėjų paieškos lėmė šių institucijų mokymo bazės plėtotę. Visose gimnazijose ugdymo procesui tobulinti įrengtos vadinamosios „mokslo padedamosios įstaigos“ – mokytojų ir mokinių knygynai, specializuoti gamtos, geografijos, etnografijos, fizikos kabinetai, muzikos kambariai ir kitos formalaus ir neformalaus ugdymo priemonės. Vienuolių gimnazijų moksleiviai ir pedagogai turėjo galimybę naudotis turtingomis vienuolių bibliotekomis, o ir pačios mokyklos buvo sukaupusios daug mokomosios literatūros. Kretingos pranciškonų gimnazijoje įrengta keletas muzikos kambarių, aprūpintų instrumentais ir tuometine garso aparatūra. Taip pat kino salė, kuri tiriamuoju laikotarpiu šioje vietovėje buvo pirmoji ir vienintelė, todėl čia lankydavosi ne tik moksleiviai, bet ir jų tėvai.

Archyvinių dokumentų analizė leidžia teigti, kad stipri materialinė ugdymo bazė buvo katalikiškoms vienuolių gimnazijoms būdingas bruožas. Šios mokyklos naudojosi moderniausiomis to meto technologijomis, turtingais bibliografiniais fondais. Tai padėjo gerinti ugdymo ir auklėjimo kokybę, kėlė gimnazijų prestižą, leido plėtoti katalikiškąją edukacinę veiklą ne tik mokykloje, bet ir platesniuose visuomenės sluoksniuose.

2. Ugdomosios veiklos plėtotė

Nepriklausomybės laikotarpio pradžioje iš okupacinio režimo kylanti ir besikurianti lietuviškoji švietimo sistema siekė keisti ugdymo turinį, formuoti naujus ugdymo idealus ir vertybes. Tačiau koordinuoti šį procesą visuotiniame lygmenyje dar buvo sunku: trūko patirties, vieningos ugdymo koncepcijos, programų. Visoms šalies mokykloms aktuali ugdymo turinio problema buvo sprendžiama pasitelkiant katalikiškųjų švietimo organizacijų, kurios dar nepriklausomybės priešaušryje pradėjo kurti ir realizuoti lietuviško katalikiškojo ugdymo idėjas, edukacinę patirtį. Kaip rodo istoriniai šaltiniai, 1918–1920 m. visos lietuviškos gimnazijos ir progimnazijos vadovavosi katalikiškų draugijų („Ryto“, „Saulės“, „Žiburio“) dar karo metu parengtais ir paskelbtais ugdymo planais ir programomis (Švietimo ministerijos darbų apžvalga 1918–1920, 1920). Švietimo ministerija, siekdama suvienodinti ir pertvarkyti bendrojo lavinimo mokyklą, 1920/21 mokslo metams buvo parengusi reformą, kuri turėjo pakeisti Lietuvos aukštesniųjų mokyklų ugdymo planus ir programas. Tačiau Seimas šio įstatymo nepatvirtino, todėl vidurinės ir aukštesniosios mokyklos toliau dirbo pagal „Saulės“ ir „Žiburio“ draugijų nustatytus ugdymo planus ir programas (Švietimo ministerijos įstaigų 1922 m. apyskaita, 1925).

Mokyklų apyskaitų archyvinių duomenų analizė rodo, kad katalikiškosios gimnazijos buvo būdinga klasikinė ugdymo kryptis su privaloma lotynų kalba. Pagal šį profilį koreguoti ir ugdymo planai, kuriuos buvo patvirtinusi Švietimo ministerija. Gimnazijose buvo numatyta 16 mokomųjų dalykų: tikyba, lietuvių kalba ir pasaulinė literatūra, vokiečių kalba, antroji užsienio kalba, lotynų kalba, istorija ir visuomenės mokslas, filosofijos propedeutika, geografija, matematika, gamtos mokslas ir higiena, fizika ir kosmografija, paišyba, dailyraštis, darbeliai, fizinis lavinimas, muzika ir dainavimas.

Daugiausiai valandų visų profilių gimnazijose buvo skirta lietuvių kalbai ir pasaulinei literatūrai (37 val. [po 4–6 val. kiekvienai klasei] per savaitę).

Gimnazijose su privaloma lotynų kalba daugiau laiko skirta vokiečių, lotynų kalbai ir matematikai (po 30 val. [po 3–5 val. kiekvienai klasei] per savaitę).

Tikybės mokymui visų tipų gimnazijose nustatytas vienodas valandų skaičius (16 val. [po 2 val. kiekvienai klasei] per savaitę). Pažymėtina, kad teoriniu požiūriu visos katalikiškosios gimnazijos (visi ugdymo dalykai ir jų turinys) privalėjo laikytis išimtinai tik katalikiškosios pasaulėžiūros (Pijus PP XI, 1930; Malakauskis, 1929), tačiau archyviniai dokumentai liudija buvus atvejų, kai katalikiškiose gimnazijose, atsižvelgiant į moksleivių tikiškinę priklausomybę, dėstyta kitos konfesijos ar religijos tikyba, pavyzdžiui, Švėkšnos „Saulės“ gimnazijoje – judaizmas (įvardyta kaip „izraelitų“, „žydų“

tikyba) (1937 m. Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos apyskaita, 1938), šių pamokų kiekybinė apimtis buvo mažesnė nei katalikų tikybos dalyko (1–4 val. pavienėse klasėse). Šie faktai liudija apie katalikiškosiose gimnazijose vyravusią religinę, ekumeninę toleranciją ir pagarbą kitų įsitikinimų ugdytiniams.

Humanitarinė katalikiškųjų gimnazijų kryptis nulėmė, kad jų ugdymo turinyje išskirtinis dėmesys skirtas kalbų mokymui. Jau nuo šių ugdymo institucijų veiklos pradžios visose gimnazijose buvo privaloma viena užsienio kalba (dažniausiai – vokiečių), tačiau daugelyje mokyklų buvo dėstomos ir kitos svetimos kalbos: prancūzų, rusų, anglų, lenkų, esperanto. Iš antikinių kalbų dažniausiai buvo mokoma lotynų, retais atvejais – graikų kalbos (Švietimo ministerijos įstaigų 1922 m. apyskaita, 1925). Antikinių kalbų klausimas mokyklose buvo tapęs plačių diskusijų objektu. Švietimo ministerijos 1919–1920 m. parengtuose gimnazijų ugdymo turinio reformavimo aplinkraščiuose lotynų kalba paskelbta neprivalomu dalyku (Švietimo ministerijos aplinkraštis, 1919). Tačiau katalikiškąsias gimnazijas laikančios švietimo draugijos priešinosi šiai idėjai, argumentuodamos, kad lotynų kalba yra būtina studijuojant daugelį mokslų universitete, jos paskelbimas neprivaloma įneštų daug suirutės į besiformuojančių gimnazijų darbą, todėl priėmė sprendimą šią kalbą savo gimnazijose laikyti privaloma. Tačiau Švietimo ministerijos oficialioji nuostata šiuo klausimu nepasikeitė.

Dėstomųjų dalykų lentelių analizė rodo, kad visose katalikiškosiose gimnazijose mokyta trijų, o kai kuriose ir daugiau užsienio kalbų. Iš senųjų Europos kalbų ir toliau visur dėstyta lotynų kalba, iš naujųjų – vokiečių, prancūzų kalbos, rečiau – rusų kalba (Pranciškonų gimnazijoje). Klasikinių ir naujųjų užsienio kalbų įvaldymas gimnazistams suteikė europietiško išsimokslinimo standartą, leidusį daugeliui jų tęsti ir baigti mokslus Lietuvos ir Europos universitetuose.

Tikybos dalyko turinyje buvo išsamiai gvildenami katalikų tikėjimo teoriniai ir praktiniai dalykai. Kai kurie religijos mokslų dalykai (pvz., Bažnyčios istorija), greta tikybos dalyko, dėstyti kaip papildomas kursas (1936 m. mokyklų veikimo apyskaitos, 1937).

Gimnaziją baigiantys moksleiviai laikė 8–10 brandos egzaminų. Neišlaikius vieno egzamino ir gavus pedagogų tarybos sutikimą abiturientas galėjo jį perlaikyti stojamųjų ir pataisų egzaminų metu.

Katalikiškųjų gimnazijų ugdymo turinio analizė rodo, kad šios mokyklos siekė klasikinio europietiško išsilavinimo standarto, kuris leido gimnazijų absolventams sėkmingai tęsti studijas Lietuvos ir užsienio šalių aukštosiose mokyklose.

Kaip teigia švietimo istorijos tyrėjai (Motuzas, 1995), tarpukario Lietuvos mokyklose pasireiškėdavo įvairios auklėjimo tendencijos ir kryptys. Auklėjimas buvo laikomas viena svarbiausių ugdymo funkcijų. Iš klasės

auklėtojo reikalauta užtikrinti drausmę ir tvarką klasėje, lankyti mokinius, susipažinti su jų gyvenimu, interesais ir polinkiais. Auklėtojai padėdavo gimnazistams „susidaryti dienos darbų tvarką ir prižiūrėdavo jos vykdymą“ (Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos 1936 m. apyskaita, 1937, L. 221). Kaip svarbiausi auklėjimo veiksniai laikyta mokykla, šeima, Bažnyčia, visuomenė. Archyvuose išlikusių elgesio ir mokslo pažangumo žurnalų analizė liudija, kad gimnazijų ugdymo turinys neapsiribojo tik kognityviniu lygmeniu. Katalikiškosiose gimnazijose buvo puoselėjami aukšti moksleivių gyvenimo būdo ir elgesio standartai: gimnazistų elgesys, o kai kuriais atvejais ir kiti gyvenimo aspektai gimnazijoje ir už jos ribų buvo vertinami pažymiu.

Tai rodo, kad gimnazijos rūpinosi visapusišku asmenybės ugdymu, siekė, kad jų ugdytiniai pasižymėtų ne tik intelektinėmis žiniomis, bet ir aukšta išorine bei vidine kultūra.

Archyvuose išlikę mokinių priėmimo, pažangumo, auklėjimo bei atleidimo protokolai liudija apie vyravusią griežtą reakciją į moksleivių elgesio standartų pažeidimus, tai:

- vėlavimas į pamokas;
- savavališkas pasišalinimas iš pamokų;
- prieštaravimai ar nemandagus elgesys su mokytojais;
- lankymasis pasilinksminimo vakaruose be mokyklos leidimo;
- kitos mokslo įstaigos lankymas be mokyklos žinios;
- nerimtas elgesys už mokyklos sienų;
- šiurkštumas;
- bloga įtaka draugams;
- vaikščiojimas po nustatyto laiko ir pan. (Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos 1936 m. apyskaita, 1937; Protokoliai dėl mokinių priėmimo, pažangumo, auklėjimo bei atleidimo, 1939/40).

Dažniausiai naudoti auklėjimo būdai, kuriais siekta šalinti moksleivių prasižengimus, buvo elgesio balo mažinimas, asmeninis arba viešas įspėjimas, pranešimas tėvams, palikimas po pamokų, draugiškas mokytojų pokalbis, draudimas dalyvauti vakaruose, pasilinksminimuose, pramogose, atsiprašymas, atlyginimas už sugadintą turtą (Kretingos Pranciškonų gimnazijos 1935 m. metinė apyskaita, 1936). Kai kur drausminėms nuobaudoms taikyti darbai: perrašinėjimas iš knygos, duotų temų rašymas, tam tikrų uždavinių atlikimas, mokslo priemonių taisymas ir pan. (1937 m. Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos apyskaita, 1938). Netinkamas elgesys buvo viena šalinimo iš gimnazijos priežasčių.

Ugdymo procesas nesibaigėdavo mokyklos klasėse – dalis moksleivių gyveno gimnazijų bendrabučiuose, kur vyravo katalikiška darbo ir poilsio aplinka. Moksleiviams čia buvo privaloma griežta dienotvarkė, jie gyveno

visapusiškoje savo auklėtojų globoje, kurie dažniausiai buvo analogiškos vienuolijos nariai. Net ir švietimo draugijų gimnazijos ugdytinių auklėjimą bendrabučiuose siekė patikėti kuriai nors vienuolijai, pvz., Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos bendrabučiu vadovavo seserys elzbietietės (Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos 1936 m. apyskaita, 1937). Formuota nuostata, kad bendrabutis – tai antroji gimnazistų šeima. Auklėtojai su moksleiviais tarpusavio santykiuose siekė išlaikyti šeimynišką dvasią.

Drausmė ir griežta dienotvarkė – tai būdingas gyvenimo katalikiškųjų gimnazijų bendrabučiuose bruožas. Tiksliai ir vieningai nustatytos darbo, rekreacijos, maitinimo, higienos, maldos valandos. Tuo siekta išauklėti aukštos vidinės drausmės ir kultūros jaunimą, keliantį lietuvių kataliko vardą, valingą ir drausmingą, gebantį valdyti savo poreikius, prasmingai derinti darbą ir laisvalaikį, laisvę ir atsakomybę.

3. Gimnazijų ugdytojai ir ugdytiniai

Mokytojo autoriteto ir profesionalumo problema tarpukario laikotarpiu buvo aktuali tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių ugdymo aplinkose (Toth, 1935; Tijūnėlienė, 1996, 2000 ir kt.). Katalikų Bažnyčia ugdymo efektyvumą taip pat pirmiausiai siejo su ugdytojo vaidmeniu. Mokytojo idealu laikyti tie, kurie „puikiai prisirengę ir išmokę, kiekvienas tą šaką, kurią turi dėstyti, pasipuošę jų svarbiausiai pareigai reikalingomis geromis proto ir dorovės ypatybėmis, dega gryna ir dieviška jiems pavestos jaunuomenės meile, kaip tik dėl to, kad myli Jėzų Kristų ir jojo Bažnyčią, kuriai tie vaikai yra mylimiausi, ir dėl to patys labai laiko širdyje šeimų ir savo tėvynės naudą“ (Pijus PP XI, 1930, p. 176). Taigi kaip esminiai kataliko ugdytojo bruožai Bažnyčios dokumentuose buvo įvardijami: profesinis pasirengimas, protingumas, dora ir krikščioniška jaunimo meilė.

Formuojantis Nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemai, plečiantis mokyklų tinklui, natūraliai kilo mokytojų kvalifikacijos ir rengimo problema. Kaip teigia švietimo istorijos tyrėjai (Motuzas, 1995), tarpukario laikotarpio pradžioje tinkamų mokytojų trūkumas buvo labai ryškus. Šią situaciją lėmė tai, kad Lietuvoje nebuvo jokios aukštosios mokyklos, iki karo gimnazijose ir progimnazijose mokytojauti lietuviams (išskyrus Užnemunę) beveik neleista, o 1918 m. rudenį iš Rusijos grįžusių pedagogų mokykloms neužteko. Tarpukariu publikuotos Švietimo ministerijos darbų apžvalgos rodo, kad iš visų 1920 m. Lietuvos gimnazijose ir progimnazijose dirbusių mokytojų aukštąjį išsilavinimą turėjo 30 %, aukštesnįjį (t. y. baigę gimnazijas ir kt. mokyklas) – 63 % pedagogų. Aukštesniojo išsilavinimo neturėjo 7 % mokytojų (1920 m. Švietimo ministerijos darbo apžvalga, 1922). Mokytojų kontingento kokybinė kaita vyko lėtai: praėjus dešimtmečiui, remiantis 1930 m. duomenimis, visose Lietuvos gimnazijose dirbusių ir aukštąjį

išsilavinimą įgijusių mokytojų santykis pakilo tik iki 35 % (Švietimo ministerijos 1930 V.D. metų veikimo apyskaita, 1931–32). Švėkšnos „Saulės“ gimnazijoje 1930 m. aukštąjį išsilavinimą turinčių mokytojų buvo 28 % (duomenys apskaičiuoti, remiantis Švietimo ministerijos 1931–32 m. veikimo apyskaita, 1934). Dalis Kretingos pranciškonų gimnazijos pedagogų aukštąjį išsilavinimą ir mokslinius laipsnius buvo įgiję užsienio šalių universitetuose: lotynų k. ir filosofijos propedeutikos mokytojas B. Zajančiauskas – Friburgo universitete, matematikos mokytojas K. Miecevičius – Berno universitete (Kretingos Pranciškonų ordino gimnazijos 1936/37 m. m. pamokų ir pareigų paskirstymas mokytojams, 1936).

Tautybės aspektu Lietuvoje visų aukštesniųjų lietuviškų mokyklų mokytojų kontingentą sudarė 88 % lietuvių, 12 % kitų tautybių pedagogų (žydų, vokiečių, lenkų, rusų, latvių). Didžiojoje dalyje katalikiškųjų gimnazijų dirbo tik lietuvių tautybės mokytojai. Švėkšnos „Saulės“ gimnazijoje buvo tik 1 kitatautis – žydų tautybės ir tikybos mokytojas. Šiuo požiūriu išsiskyrė Kapucinų gimnazija. Plungės kapucinų gimnazijoje 1933 m. dirbo tik du pasauliečiai mokytojai Lietuvos piliečiai (33 %), likę keturi pedagogai (67 %) buvo vokiečiai kapucinai, Vokietijos piliečiai. 1934 m. pavasarį Švietimo ministerija atšaukė tik prieš metus šiai progimnazijai duotą leidimą augti iki gimnazijos. Mokykla liko vidurinė, turklasė. Minėtas Švietimo ministerijos sprendimas oficialiai motyvuotas tuo, kad mokyklos vadovybė nesugebą apsirūpinti mokymo priemonėmis ir neturi reikalingo cenzo bei pedagoginio stažo mokomojo personalo. Tačiau darytina prielaida, kad leidimo atšaukimas galėjo būti nulemtas kitų politinių motyvų, kurie susiję su 4-ojo dešimtmečio pradžioje prasidėjusiu Lietuvos ir Vokietijos santykių blogėjimu. Vėlesniais metais šioje mokykloje pradėjo dirbti daugiau lietuvių, tačiau 1936 m. vasarą dėl lėšų stokos Kapucinų vidurinė mokykla ordino prašymu uždaryta.

Analizuojant duomenis ugdytinių aspektu pažymėtina, kad tiek anksesniam, tiek vėliau priimtame mokyklų veiklą reglamentuojančiame švietimo įstatyme numatyta, kad vidurinės ir aukštesniosios mokyklos lyties požiūriu yra steigiamos atskirai berniukams ir atskirai mergaitėms arba bendros (koedukacinės) (Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymas, 1925, § 3; Vidurinių mokyklų įstatymas, 1936, § 2). Šiuo klausimu pedagogų ir mokslininkų nuostatos buvo nevienareikšmiškos. Koedukacijos šalininkai teigė, kad mišrios mokyklos naudingos tiek auklėjimo, tiek įvairiais kitais požiūriais (Koedukacija, 1929). Oponuojantieji šiai nuomonei argumentavo, kad vyrų ir moterų uždaviniai visuomenėje yra skirtingi, todėl negali būti niveliuojamas ir jų parengimas būsimam gyvenimui (Dėl mišriųjų mokyklų, 1927).

Koedukacijos klausimus aktyviai gvildeno ir katalikiškosios krypties mokslininkai, pedagogai įvairiuose edukaciniuose susirinkimuose bei

spaudoje. Lietuvių katalikų mokytojų suvažiavimas 1920 m. priėmė ir paskelbė viešą pareiškimą, kuriuo Švietimo ministerijai pasiūlyta reformuojant aukštesniašias mokyklas steigti atskiras berniukams ir mergaitėms, kad jose skirtingų lyčių moksleiviams būtų teikiamas skirtingas, bet lygiavertis išsilavinimas (Lietuvių katalikų mokytojų suvažiavimas, 1920). Oficialioji Bažnyčios pozicija taip pat nebuvo palanki koedukacijai (plg. Šventasis tėvas prieš koedukaciją, 1928). Lietuvos vyskupų kreipimėsi į tikinčiuosius dėl katalikiškųjų mokyklų reikalingumo, atskiras skirtingų lyčių moksleivių ugdymas pristatomas kaip būtina geros mokyklos sąlyga: „Viena gero auklėjimo būtinų sąlygų, kad berniukai būtų mokomi atskirai ir mergaitės – taip pat atskirai, ne, kaip šiandien pas mus dažniausiai esti, mišrioje mokyklose“ (Lietuvos vyskupų kreipimasis į tikinčiuosius, 1928, p. 183).

Ugdymo diferencijavimo prasmę pagal psichinius ir fizinius mergaičių bei berniukų skirtumus, jų pašaukimo uždavinių specifiskumą teigė ir prof. S. Šalkauskis. Tačiau įgyvendinti šį individualizavimo principą jis siūlė kūrybiškai, atsižvelgiant į koedukacinio auklėjimo privalumus ir neišvengiamybę, jis pripažino, kad nei griežta koedukacija bei koinstrukcija, nei griežta separacija nėra idealas (Šalkauskis, 1926). Anksčiau minėtoje, krikščionišką auklėjimą reglamentuojančioje enciklikoje popiežius Pijus XI koedukaciją įvardijo kaip klaidingą ir pavojingą krikščioniškam auklėjimui metodą, kuris remiasi natūralizmu, neigiančiu gimtąją nuodėmę. Lyčių skirtumas, kaip teigiama dokumente, išryškėja tiek pačioje žmogaus prigimtyje, tiek polinkiuose, tiek nuostatose. Šis skirtingumas turi būti išlaikytas ir vaikas tinkamai išauklėtas ugdant „su būtinu įvairumu ir deramu atskyrimu, nes dėl jo abi lytys viena kitą papildė šeimoje ir visuomenėje“ (Pijus PP XI, 1930). Atskiro ugdymo principą popiežius ragino taikyti visose mokyklose, ypatingą dėmesį skiriant jaunimo brendimo laikotarpiui.

Suderinus su Bažnyčios mokymu, visos vienuolijoms pavaldžios katalikiškosios gimnazijos buvo įsteigtos atskirai berniukams ir mergaitėms. Kretingos pranciškonų ir Plungės kapucinų gimnazijos buvo įsteigtos berniukams. Teoriniu požiūriu šio principo siekė ir katalikiškosioms švietimo draugijoms priklausančios gimnazijos, tačiau išlikę dokumentai rodo, kad praktinėje šių gimnazijų veikloje jis nebuvo įgyvendintas – visos „Žiburio“ ir „Saulės“ katalikiškosios gimnazijos (taip pat ir Švėkšnos) lyties požiūriu buvo mišrios (1920 m. Švietimo ministerijos darbo apžvalga, 1922; Švietimo ministerijos 1930 V.D. metų veikimo apyskaita, 1931–32 ir kt.).

Visam katalikiškųjų gimnazijų ugdymo procesui – nuo moksleivių priėmimo iki gimnazijos baigimo – buvo būdingi aukšti akademiniai reikalavimai. Pažymėtina, kad ne visų jaunuolių prašymai priimti į gimnazijas buvo patenkinami. Daliai jų stojamieji egzaminai buvo per sunkūs. Pavyzdžiui, 1937 m. norinčiųjų stoti į Švėkšnos „Saulės“ gimnaziją buvo 81, priimta – 51 moksleivis, t. y. 62,9 % („iš egzaminų – 39, iš

pažymėjimų – 17 (...), dėl neužtektino pasiruošimo nepriimta 30“, t. y. 37 % [1937 m. Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos apyskaita, 1938]]; 1937 m. kandidatų į Pranciškonų gimnaziją būta 69, priimta – 57 (82,6 %) („iš egzaminų – 27, su pažymėjimais – 30 (...), dėl nepakankamo pasirengimo nepriimta 12“, t. y. (17,3 %) (Kretingos Pranciškonų ordino gimnazijos 1937 m. mokyklos apyskaita, 1938).

Gimnazijų metinių apyskaitų analizė rodo, kad net ir dalis įstojusiujų nepajėgė sėkmingai įveikti mokyklos kurso. Mokymosi motyvacijos ir pažangumo stoka buvo viena šalinimo iš mokyklos priežasčių (Pranciškonų ordino gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolai, 1932–1933). Išanalizavus tiriamų gimnazijų akademinį rezultatų metines apyskaitas, nerasta nė vienos ugdymo įstaigos, kurioje vyrautų šimtaprocentinis pažangumas. Kai kuriose gimnazijose moksleivių, turėjusių teigiamus pažymius iš visų dalykų, dalis sudarė tik 50–60 % (Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos 1936 m. apyskaita, 1937). Šie faktai rodo buvus labai aukštus akademinis siekius, prioritetu laikant ne kiekybės, o kokybės principą. Darytina prielaida, kad sėkmingai gimnaziją baigusių absolventų žinių ir gebėjimų lygis buvo gana aukštas. Tą patvirtina ir archyvuose išlikę duomenys apie gimnazijų absolventus: didžioji dalis baigusiujų gimnazijas tęsė studijas Vytauto Didžiojo universitete ir kitose aukštosiose mokyklose. Dažniausios iš pasirinkamų profesijų – mokytojo, kunigo, kariškio (1937 m. Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos apyskaita, 1938 ir kt.).

Mokėstis už mokslą ir išlaikymą vienuolių bendrabučiuose buvo didesnis nei valstybinėse mokyklose. Tačiau atleidžiamų nuo mokesčio ugdytinių statistika rodo, kad šiose mokyklose mokėsi ir nemažai gabių neturtingų moksleivių. Dėl neturto atleisti nuo mokesčio už mokslą skaičius vienuolių gimnazijose gerokai viršijo įstatymų nustatytą 15 procentų ribą, pvz., 1935 m. m. Pranciškonų gimnazijoje daugiau nei 50 % ugdytinių buvo atleisti nuo mokesčio (Pranciškonų ordino gimnazijos 1935 m. mokyklos metinė apyskaita, 1936). Edukacinį rūpinimąsi žemesnio socialinio sluoksnio jaunuoliais liudija ir archyvuose išlikę kai kurių gimnazijų priėmimo dokumentai. Akivaizdu, kad daliai priimtų moksleivių reikėjo finansinės paramos, kurią įvairiais būdais stengėsi suteikti gimnazija. Be to, vienuolijos savo lėšomis mokė ir bendrabučiuose išlaikė tuos, kurie rengėsi tapti jų vienuolijos nariais. Norėdami paremti kuo daugiau neturtingų moksleivių gimnazijų vadovai su tėvų komitetais organizuodavo įvairias rinkliavas, loterijas, koncertus, kurių metu surinktos lėšos buvo skiriamos žemesnio socialinio sluoksnio gimnazistams šelpti (1937 m. Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos apyskaita, 1938). Pranciškonai buvo įsteigę Kretingos gimnazijos rėmimo komitetus, kurių įnašai ir surinktos lėšos buvo skiriamos neturtingiems vaikams mokyti ir išlaikyti.

Išvados

1. Katalikiškųjų gimnazijų Telšių vyskupijoje tinklui 1918–1935 m. būdingos plėtros, o 1935–1940 m. – mažėjimo tendencijos. Steigėjai buvo dviejų tipų: vienuolijos ir katalikiškosios švietimo draugijos. Abu tipai priklausė privačių mokyklų kategorijai. Visoms Telšių vyskupijos katalikiškosioms gimnazijoms buvo suteiktos valdžios mokyklų teisės, tai rodo kokybinį įvertinimą: šios mokyklos atitiko visus formaliuosius Švietimo ministerijos keltus kriterijus. Tiek formalus, tiek neformalus ugdymo aplinkoje vyravęs katalikiškasis etosas pabrėžė religijos ir tautiškumo vertybes. Gerintos ne tik mokymosi, bet ir materialinės rekreacijos sąlygos. Šioms gimnazijoms būdinga stipri mokomųjų priemonių bazė: gausūs bibliografiniai fondai, specializuoti mokymo kabinetai, garso ir vaizdo įranga ir kt. Daugeliu atvejų tai buvo tiesioginis Bažnyčios indėlis. Tai kėlė gimnazijų prestižą, leido plėtoti katalikiškąją edukacinę veiklą ne tik mokykloje, bet ir platesniuose visuomenės sluoksniuose.
2. Katalikiškosios gimnazijos buvo svarbios atsikuriančio Lietuvos švietimo ugdymo turinio kaitos procese: per pirmąjį Nepriklausomybės laikotarpį visos lietuviškos gimnazijos ir progimnazijos vadovavosi šių mokyklų parengtais ir paskelbtais ugdymo planais bei programomis. Ugdymo krypties požiūriu katalikiškosioms berniukų ir koedukacinėms gimnazijoms buvo būdinga kryptis su privaloma lotynų kalba. Tai rodo, kad šios mokyklos labiau orientavosi į klasikinį europietišką išsilavinimo standartą, kad baigus gimnaziją būtų galima tęsti studijas Lietuvos ir užsienio šalių aukštesiose mokyklose. Katalikiškosiuose gimnazijose vyravo griežta auklėjimo sistema: gimnazistų elgesys, o kai kuriais atvejais ir kiti aspektai gimnazijoje ir už jos ribų buvo vertinami pažymiu, tiksliai dienotvarkė reglamentavo ugdytinių darbinės veiklos ir rekreacijos laiką, vyravo griežta elgesio standartų pažeidimų šalinimo sistema.
3. Gimnazijų ugdytojų kontingentą, lyginant su bendra šalies statistika, sudarė gana aukštos kvalifikacijos pedagogai. Šiuo aspektu labiau išsiskyrė Kretingos pranciškonų gimnazija. Tokį kokybinį bruožą iš dalies lėmė tai, kad dar besiformuojant Lietuvos aukštajam mokslui, dalis katalikiškųjų gimnazijų pedagogų išsilavinimą buvo įgiję užsienio šalių universitetuose. Aukštą kvalifikacijos lygį liudija ir dalies pedagogų pasiekti moksliniai laipsniai. Tautybės požiūriu daugelyje gimnazijų dirbę pedagogai buvo lietuviai. Išimtį šiuo aspektu sudarė Plungės kapucinų gimnazija. Tai buvo pagrindinė

- neigiamų Švietimo ministerijos vertinimų priežastis, dėl ko Kapucinų gimnazija buvo panaikinta.
4. Visam ugdymo procesui buvo būdingi aukšti akademiniai standartai. Jie tiesiogiai veikė gimnazistų kiekybinę kaitą. Gimnazijose vyravęs kokybės (ne kiekybės) prioritetas lėmė sėkmingai gimnaziją baigusiu absolventų aukštą akademinį lygį. Lyties aspektu katalikiškoji ugdymo koncepcija laikėsi vieningos atskiro ugdymo nuostatos. Tačiau šį principą praktiškai įgyvendino tik vienuolijų gimnazijos. Katalikiškųjų švietimo draugijų gimnazijos buvo koedukacinės. Socialinio statuso požiūriu katalikiškųjų gimnazijų ugdytinių kontingentas buvo įvairus. Nors finansiniai aspektai šiose mokyklose turėjo lemti, kad daugiau ugdytinių būtų iš labiau pasiturinčių visuomenės sluoksnių, tačiau laikantis krikščioniškos socialinės nuostatos, gimnazijose stengtasi sudaryti ugdymo galimybes kuo didesniai žemesnio socialinio sluoksnio moksleivių kontingentui.

Literatūra

- Dėl mišriųjų mokyklų. (1927). *Lietuva*. Birželio 25 d., p. 141.
- Katalikų mokyklų klausimu. (1927). *Lietuvos mokykla 1–3*: 69–72.
- Kaubrys, S. (2000). *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gintis*. Vilnius: Statistikos tyrimai.
- Koedukacija. (1929). *Lietuvos aidas* 258.
- Lietuvių katalikų mokytojų suvažiavimas 1920 m. birželio 30 ir liepos 1 d. Kaune. (1919–1920). *Lietuvos mokykla*, sąs. 2–3.
- Lietuvos Bažnytinės provincijos arkivyskupas ir vyskupai visiems Lietuvos katalikams. (1928). *Tiesos kelias 12*: 183.
- Lietuvos Novelos*. (1935). Sud. K. Šalkauskis. Kaunas: [s.n.].
- Lietuvos Valstybės Konstitucija. (1922). *Vyriausybės žinios*, rugpjūčio 6 d.
- Lietuvos vyskupų kreipimasis į tikinčiuosius. (1928). *Tiesos kelias 12*: 183.
- Malakauskis, P. (1929). *Katalikiška mokykla*. Kaunas: [s.n.].
- Motuzas, R. (1995). *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*. Vilnius: Leidybos centras.
- Pijus, PP XI. (1930). Enciklika apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą. *Lietuvos mokykla 4*: 145–182.
- Pupšys, V. (1995). *Lietuvos mokykla: atgimimo metai (1905–1918)*. Klaipėda: KU leidykla.
- Šalkauskis, S. (1926). Lyčių skirtumai ir ugdymo individualizacija. *Naujoji Vaidilutė*, sąs. 3–4, p. 114–119, 166–171.
- Šventasis tėvas prieš koedukaciją. (1928). *Tiesos kelias 11*: 681.
- Švietimo ministerijos 1934 m. veikimo apyskaita. (1936). Kaunas [s.n.].
- Švietimo ministerijos 1931–32 m. veikimo apyskaita. (1934). Kaunas.
- Švietimo ministerijos darbų apžvalga 1918–1920. (1920). *Švietimo darbas 5*.
- Švietimo ministerijos darbų apžvalga 1918–1920. (1920). *Švietimo darbas 5*.

- Švietimo ministerijos įstaigų 1922 m. apyskaita. (1925). *Švietimo darbas* 6.
- Švietimo ministerio įsakymai. (1926). *Vyriausybės žinios*, VII.14, nr. 230/1494.
- Švietimo ministerio įsakymas. (1929). *Vyriausybės žinios*, VI. 25, nr. 304/2044.
- Švietimo ministerio įsakymas. (1933). *Vyriausybės žinios*, VIII.11, nr. 419/2905.
- Tijūnelienė, O. (1996). *Pedagoginiai santykiai Lietuvoje (1900–1940)*. Klaipėda: KU leidykla.
- Tijūnelienė, O. (2000). Laisvos, neutralios ir konfesinės mokyklos samprata nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.). *Soter* 3(31): 85–97.
- Toth, T. (1935). *Jaunos sielos auklėjimas*. Kaunas: Pavasaris.
- Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymas. (1925). *Valstybės žinios*, nr. 190/1289.
- Vidurinių mokyklų įstatymas. (1936). *Vyriausybės žinios*, nr. 541, p. 7.
- 1920 metų Švietimo ministerijos darbo apžvalga. (1922). *Švietimo darbas* 1–2.

Šaltiniai

- Katalikų veikimo centro konferencijos 1930 spalio 8–10 d. rezoliucijos*. LCVA, f. 566, ap. 1, b.34, l. 12.
- Kretingos Pranciškonų ordino gimnazijos 1935 m. metinė apyskaita*. (1936). LCVA, f. 1348, ap. 1, b. 13.
- Protokolai dėl mokinių priėmimo, pažangumo, auklėjimo bei atleidimo (1939–1940)*. KAA, f. 167, ap. 1, b. 33.
- Statistinės žinios apie Lietuvos gimnazijų ir progimnazijų skaičių, vadovybę, tautinį pasiskirstymą*. (1939/40). LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2257.
- Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos 1936 m. apyskaita*. (1937). LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2046.
- Švietimo ministro K. Šakenio 1930 m. sausio 8 d. pranešimas arkivyskupui metropolitui J. Skvireckui*. (1930). LCVA, f. 1671, ap. 5, b. 28, l. 31.
- 1936 m. mokyklų veikimo apyskaitos*. (1937). LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2046.
- 1937 m. Švėkšnos „Saulės“ privatinės gimnazijos apyskaita*. (1938). LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2912.

ACTIVITY OF CATHOLIC GYMNASIUMS IN TELŠIAI DIOCESE IN 1918–1940

Vaineta Juškienė

Summary

In education history of Lithuania Catholic schools always used to be treated as nurseries of cultural and social activity, though many times they had been experiencing destruction periods, predetermined by occupation regimes. These education institutions, closely related to evolution of Lithuanian institutional education, were active in Telšiai diocese in the period of 1918–1940. At that time particularly significant role in Lithuanian

education system was that of Catholic gymnasiums. These education institutions, subordinate to monkhood or Catholic education societies, were providing with education of European level and playing important role in cultural and spiritual life of society.

Aim of this article is to introduce to activity of Catholic gymnasiums in Telšiai diocese in the period of 1918–1940.

Subject of the research are Catholic gymnasiums of Telšiai diocese from the viewpoint of foundation circumstances, content and participants of upbringing.

The major method in collection of data for research of activity in above gymnasiums in the period of 1918–1940 is analysis of archival materials.

In different stages of this period five Catholic gymnasiums were functioning in Telšiai diocese: Telšiai „Saulė“, Plungė „Saulė“ (later – Capuchin), Kražiai „Žiburys“, Švėkšna „Saulė“, Kretinga Franciscan. However, only two of them survived until 1940. They were Švėkšna „Saulė“ and Kretinga Franciscan gymnasiums.

In the period of 1918–1935 the network of Catholic gymnasiums was tending to expansion, whereas in the period of 1936–1940 it was reducing. From the viewpoint of founders they were of two types: those of monkhood and Catholic education societies. Both these types belonged to the category of private schools. All Catholic schools of Telšiai diocese were provided with state school rights, which points to qualitative evaluation: these schools were corresponding to all formal criteria, approved and defined by the ministry of Education.

Most of school premises and equipment, necessary for education institutions, was acquired and expanded by monkhood itself or Catholic institutions, supporting gymnasiums. The very first and essential concern of gymnasium founders was search of funds, necessary for educational environment and learning resources. Initially conditions for education in these gymnasiums were not favourable, so different methods and private initiatives used to be employed for improvement of the process.

Catholic ethos, dominating in both formal and non-formal educational environment of those times, was emphasizing religion and nationality related values. Material conditions of recreation were developed alongside learning. Developed base of learning resources was typical for those gymnasiums: rich bibliographic funds, specialized teaching classes, audio-video equipment, etc. In most cases it used to be a direct contribution of the Church. It was increasing prestige of gymnasiums and enabled to develop Catholic educational activity at school and in wider social strata.

Catholic gymnasiums were playing important role in regenerative education of Lithuania and alteration in the *content of its upbringing*: in the first period of Independence all Lithuanian schools and gymnasiums were

following plans and programmes, developed by Catholic gymnasiums. From the viewpoint of upbringing trend, Catholic gymnasiums for boys and coeducational gymnasiums were mainly those with compulsory Latin. In accordance with this profile corrections were also made in plans of upbringing, which had been approved by the ministry of Education. There were 16 training subjects in the programme: Religious instruction, Lithuanian and World literature, German, second foreign language, Latin, History and Social studies, Philosophy and Pedagogue studies, Geography, Mathematics, Natural history and hygiene, Physics and cosmography, Drawing, Calligraphy, Work, Physical training, Music and singing. It shows that these schools were more oriented towards classical standards of European education, which would enable to continue studies in Lithuanian and foreign higher schools.

Dominant in Catholic gymnasiums was strict system of upbringing: behaviour of schoolchildren, sometimes other aspects in gymnasium and outside it, used to be assessed by marks. Precise calendar was regulating the time of pupils' working activity and recreation. A strict system for elimination of violations, related to standards of behaviour, was dominant.

Contingent of educators, compared to general national statistics, consisted of pedagogues with rather high qualification. From this point of view most distinct was Kretinga Franciscan gymnasium. Such qualitative feature was partly preconditioned by the fact that in the initial stage of formation of national higher education a certain number of pedagogues from Catholic gymnasiums had acquired their education in foreign universities. High level of qualification is also proved by research degrees of some pedagogues. From the viewpoint of nationality pedagogues of Lithuanian origin were working in most of these gymnasiums. Exceptional in this sense was Plungė Capuchin gymnasium. It became the major reason for negative evaluation of the ministry and it was finally closed.

High academic standards were typical for entire process of upbringing. They were directly influencing quantitative alteration of learners. Priority of quality over quantity predetermined high academic level of graduates. From the viewpoint of gender Catholic conception of upbringing was following unanimous approach (individual upbringing). However, this principle was practically implemented by monkhood gymnasiums only. Gymnasiums, belonging to Catholic education societies, were coeducational.

From the viewpoint of social status contingent of learners in Catholic gymnasiums was diverse. Though financial aspects in these schools had to precondition the contingent of learners, belonging to richer social strata, however, in accordance with Christian social approach, gymnasiums were making attempts to create conditions of upbringing for a wider contingent of learners from lower social strata.